

УДК 911.3

DOI: 10.26565/2076-1333-2019-27-09

Людмила Мельник

к. геогр. н., викладач кафедри геоінформаційних систем і технологій
e-mail: lysil@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2932-3773>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. М. Ломоносова, 81, м. Київ, 03680, Україна

Світлана Батиченко

к. геогр. н., мол. наук .співроб. за темою № 19БФ042-01М
e-mail: batechenko_sveta@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5400-9076>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна

**ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА
ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

Визначальний вплив на формування та розвиток трудового потенціалу країни мають демографічні процеси. Демографічні фактори впливають переважно на кількісну складову трудового потенціалу. У статті розкриті питання динаміки чисельності населення в регіонах України, а також показники народжуваності, смертності, середнього віку, відтворення населення. Згруповані регіони України за показником вікової структури населення, і відповідно виділені регіони з переважанням частки пенсіонерів над підлітками, регіони з переважанням частки населення молодшого за працездатний вік над пенсіонерами, а також регіони з найвищою часткою працездатного населення.

Окрім природного приросту/скорочення населення на демографічний потенціал країни впливає й механічний рух населення, тобто особливості міграційних процесів населення. За показниками міграційного приросту/скорочення виділені відповідні групи регіонів України. На сучасному етапі відбуваються істотні зміни у демографічній структурі населення, що викликало у свою чергу істотне погіршення кількісного та якісного стану трудового потенціалу країни. Скорочення чисельності населення, високий рівень смертності й низький – народжуваності, негативне сальдо міграції свідчить, що демографічна ситуація потребує значної уваги з боку держави. Українцям необхідно стає реагування та впровадження відповідних заходів, спрямованих якщо не на підвищення кількісних параметрів трудового потенціалу, то хоча б на збереження існуючого стану. Основними важелями регулювання трудових ресурсів є: ріст доходів та рівня життя; збільшення тривалості життя; збільшення народжуваності; скорочення міграційних процесів тощо.

Ключові слова: демографія, народжуваність, смертність, вікова структура, демографічне навантаження, міграція населення, трудовий потенціал.

Людмила Мельник, Светлана Батиченко. ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ КАК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Определяющее влияние на формирование и развитие трудового потенциала страны имеют демографические процессы. Демографические факторы влияют в основном на количественную составляющую трудового потенциала. В статье раскрыты вопросы динамики численности населения в регионах Украины, а также показатели рождаемости, смертности, среднего возраста, воспроизводство населения. Сгруппированы регионы Украины по показателю возрастной структуры населения, и соответственно выделены регионы с преобладанием доли пенсионеров над подростками, регионы с преобладанием доли населения моложе трудоспособного возраста над пенсионерами, а также регионы с высокой долей трудоспособного населения.

Кроме естественного прироста / сокращения населения, на демографический потенциал страны влияет и механическое движение населения, то есть особенности миграционных процессов. По показателям миграционного прироста / сокращения выделены соответствующие группы регионов Украины. На современном этапе происходят существенные изменения в демографической структуре населения, что привело к существенному ухудшению количественного и качественного состояния трудового потенциала страны. Сокращение численности населения, высокий уровень смертности и низкий – рождаемости, отрицательное сальдо миграции свидетельствуют, что демографическая ситуация требует повышенного внимания со стороны государства. Крайне необходимым становится реагирование и внедрение соответствующих мероприятий, направленных если не на повышение количественных параметров трудового потенциала, то хотя бы на сохранение существующего состояния. Основными рычагами регулирования трудовых ресурсов являются: рост доходов и уровня жизни; увеличение продолжительности жизни; увеличение рождаемости; сокращение миграционных процессов и т.п.

Ключевые слова: демография, рождаемость, смертность, возрастная структура, демографическая нагрузка, миграция населения, трудовой потенциал.

Lyudmila Melnik, Svitlana Batychenko. DEMOGRAPHIC SITUATION IN THE REGIONS OF UKRAINE AS A PREREQUISITE OF LABOR POTENTIAL FORMATION AND DEVELOPMENT

The formation of labor potential is a crucial prerequisite for the socio-economic stability of the country, and its effective use is the basis of productivity of the national economy. In the context of Ukraine's integration into the world economic space, an important task is to study the internal and external factors that influence the country's labor potential formation. The factors of external influence include: the level of socio-economic development of the region, country; level of demographic development of the region, country; state of the national and regional labor market and conditions of labor price formation; the legal framework governing social and labor relations; social and entrepreneurial investment. The magnitude of the labor potential of the country and the region depends more on the demographic situation (total population, its structure, life expectancy, birth rate and death rate).

Demographic factors mainly influence the quantitative component of labor potential. The article deals with the issues of population dynamics in the regions of Ukraine, as well as birth rate, death rate, middle age, population reproduction. The regions of Ukraine are grouped according to the age structure of the population, and the regions with the prevalence of the share of pensioners over adolescents, the regions with the prevalence of the share of the population younger than the working age, and also the regions with the highest proportion of the working population respectively.

In addition to natural population growth / decline, the population's demographic potential is affected by mechanical movement of the population, that is, features of migration processes of the population. According to the indicators of migration growth / reduction, the corresponding groups of regions of Ukraine are highlighted. At the present stage there are significant changes in the population demographic structure, which in turn caused a significant deterioration in the quantitative and qualitative status of the country's labor potential. Population reductions, high death rates and low birth rates, and a negative migration balance, indicate that the demographic situation needs a lot of attention from the state. It is extremely necessary to respond and implement appropriate measures, if not to increase the quantitative parameters of labor potential, at least to preserve the existing status. The main levers of regulation of labor potential include: increase in income and standard of living; increase in life expectancy; increase in natality; return of compatriots working abroad, etc.

Keywords: demography, fertility, mortality, age structure, demographic burden, population migration, labor potential.

Постановка проблеми. Стабільність розвитку держави залежить від демографічної складової, а оптимальний розвиток демографічних процесів являється першочерговим інтересом держави. Найважливішою рисою населення є те, що воно виступає основою формування трудових ресурсів. Зміни в структурі трудового потенціалу країни нерозривно пов'язані з демографічними змінами. Демографічні показники мають визначальне значення у формуванні трудового потенціалу як країни в цілому, так і регіонів зокрема. Важливим індикатором формування та розвитку трудового потенціалу є не лише відсоток працездатного населення як в регіоні, так в країні, а й співвідношення частки дітей та підлітків до частки пенсіонерів. Тим самим дане співвідношення впливатиме на навантаження на працездатне населення, а також впливатиме на формування трудового потенціалу в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання демографічних процесів висвітлені у роботах багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених та дослідників. Особливо великої уваги питанням демографії та розвитку трудового потенціалу приділяють колектив Інституту демографії та соціальних досліджень імені В.Н. Птухи, а особливо Е. Лібанова. У роботах дослідників інституту демографії та соціальних досліджень імені В.Н. Птухи визначено причини та історичні корені сучасної демографічної ситуації. Дано характеристику демографічних процесів в Україні на фоні загальноєвропейських тенденцій, проаналізовано зміни у складі населення та стан природного і міграційного руху за повоєнні часи, сформульовано гіпотези щодо основних чинників демографічних зрушень, побудовано моделі і визначено взаємозв'язки.

Вагомий внесок у дослідження проблем використання трудового потенціалу та його складових внесли і вносять такі відомі вчені, як Д. Богиня, М. Голдін, М. Долішній, О. Котляр, В. Костаков, Г. Купалова, В. Лишиленко, Е. Лібанова, І. Лукінов, Ю. Муромцева, В. Онікієнко, Б. Попов, П. Саблук та інші. У роботах вчених інституту демографії та соціальних досліджень імені В.Н. Птухи висвітлені теоретичні питання трудового потенціалу. Проаналізовано особливості ринку праці в регіонах країни, а також місце на ринку праці трудового потенціалу країни.

У роботах Е. Лібанової [2, 6] та О. Позняка [6] висвітлені питання зміни чисельності населення на основі механічного руху населення, особливо трудової еміграції. Проаналізовано соціально-економічні характеристики зовнішніх трудових мігрантів, напрямки трудової еміграції, фінансові складові трудової еміграції. Обґрунтовано актуальність проблем транскордонного руху населення в Україні в праці Г. Балабанова [1].

Ю. Муромцева [9] аналізує питання чисельності населення, відтворення населення (народжуваність населення, репродуктивна поведінка) та ряд інших демографічних питань (смертність, природний рух населення, міграційний рух населення).

А також вивченням явища демографічної безпеки населення займався І. Цвігун [14]. Демографічну ситуацію висвітлено у роботах Т. Яковенко [15].

У роботі К. Мезенцева, Г. Підгрушного та Н. Мезенцевої [7] охарактеризовано особливості пострадянських економічних трансформацій та демографічних змін у регіонах держави, наслідком яких стало посилення суспільно-просторової нерівності та поляризації соціально-економічного розвитку. Виявлено їхні загрози за соціально-економічними та демографічними показниками.

Мета дослідження. Проаналізувати динаміку демографічних показників як визначальної передумови формування трудового потенціалу країни в цілому та її регіонів зокрема. Для досягнення мети необхідно проаналізувати динаміку демографічних показників, а саме, коефіцієнти народжуваності, смертності, природного приросту/скорочення населення, вікової структури населення, показники очікуваної тривалості життя та середнього віку, міграційного приросту/скорочення. Виділити регіони з різним впливом демографічних факторів на стан трудового потенціалу країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зростання або скорочення трудового потенціалу країни в цілому, та її регіонів нерозривно пов'язано з демографічними процесами. Формування трудових ресурсів залежить від ряду демографічних факторів, а саме, інтенсивності відтворення населення (чим вищий рівень народжуваності, тим вищий рівень трудового потенціалу), сальдо міграції (в залежності від співвідношення прибуття та вибуття населення збільшується або зменшується кількість та структура трудових ресурсів). Демографічні процеси та рівень

розвитку виробничих відносин у суспільстві визначають кількісні характеристики трудового потенціалу. Якісні – відображають ті чинники, що формують рівень розвитку здатності до праці та загальний рівень особи. Кількісні показники трудового потенціалу як країни в цілому, так і її регіонів залежать від демографічних факторів, а особливо зміни чисельності населення, особливості природного та механічного рухів населення, статево-вікової структури населення. В останні роки демографічна ситуація в Україні характеризується проявом несприятливих процесів щодо відтворення населення. А саме, знижуються показники народжуваності, зростає смертність, відбувається відтік населення за межі України, що негативно позначиться й на формуванні та розвитку трудового потенціалу країни. В цілому за період з 1991 року по 2018 рік населення України скоротилося на 19%, проте динаміка показника чисельності населення України характеризувалася змінною тенденцією: до 1993 року зростання чисельності населення, починаючи з 1994 року спостерігається скорочення населення за рахунок природного скорочення населення та міграції. У 2018 році чисельність наявного населення України складала 42,15 млн. осіб. У абсолютному вимірі чисельність населення України за період з 2001-2018 роки скоротила на понад 6 млн. осіб. У відсотковому співвідношенні чисельність населення за досліджуваний період скоротилася на 13%. Максимальне абсолютне скорочення чисельності населення характерне для наступних регіонів країни: Донецької, Луганської та Дніпропетровської областей (понад 300 тис. осіб). Тоді як мінімальне для – Закарпатської, Рівненської, Чернівецької, Волинської, Івано-Франківської областей (менше 50 тис. осіб). У відсотковому співвідношенні найбільше скорочення населення у період з 2001-2018 роки відбулося у Чернігівській, Сумській, Кіровоградській та Луганській областях (понад 15%), тоді як мінімальні значення показника скорочення чисельності населення характерні для Закарпатської, Рівненської, Чернівецької, Волинської, Івано-Франківської, Одеської, Львівської, Київської областей (менше 5%). Зростання чисельності населення за досліджуваний період характерне лише для м. Києва (на 323 тис. осіб, або 12%) [12].

На формування чисельності населення впливають як природний, так і механічний рух населення. Досліджуючи природний рух населення, варто розглянути територіальні особливості розподілу коефіцієнтів народжуваності та смертності. У 2018 році показник народжуваності населення був на рівні 8,7 осіб на 1000 осіб наявного населення. Максимальні значення коефіцієнта народжуваності характерні для ряду західних регіонів країни та столиці, а саме, м. Києва, Рівненської, Закарпатської, Волинської областей (понад 10,0 осіб на 1000 наявного населення), тоді як мінімальні показники народжуваності населення характерні для Сумської та Чернігівської областей (менше 7,0 осіб на 1000 наявного населення). Максимальне значення показника народжуваності населення перевищувало мінімальне значення у 1,8 рази у 2018 році. За період з 2001-2018 роки по-

казник народжуваності населення характеризувався позитивною динамікою, тобто за досліджуваний період він зріс на 13%. Максимальне зростання показника народжуваності за 18 років характерне для м. Києва, де він зріс на 60% за досліджуваний період. Понад 10% зростання показника характерне для Київської та Одеської областей. А у Тернопільській, Івано-Франківській, Сумській, Кіровоградській, Черкаській, Вінницькій та Чернівецькій областях відбулося скорочення показника народжуваності населення. У Чернігівській області рівень народжуваності населення у 2018 році був на рівні 2001 року.

Гострою демографічною проблемою для України є достатньо високий рівень смертності населення. Аналіз динаміки рівня смертності населення України свідчить про збільшення даного показника до 2001 року та про поступове подальше його скорочення. За період з 2001-2018 роки ситуація зі смертністю населення погіршилася у Закарпатській, Львівській, Запорізькій, Дніпропетровській, Івано-Франківській, Харківській, Тернопільській областях та м. Києві. За досліджуваний період максимальне скорочення показника смертності населення характерне для Сумської, Одеської, Кіровоградської, Полтавської, Вінницької областей [11].

У 2018 році коефіцієнт смертності населення України складав 14,8 на 1000 осіб. Максимальні значення показника смертності населення характерні для Чернігівської, Полтавської, Черкаської, Житомирської, Сумської, Кіровоградської, Київської, Запорізької, Дніпропетровської областей. А мінімальні – для м. Києва, Закарпатської, Чернівецької, Рівненської, Івано-Франківської областей. Перевищення максимальних значень показника смертності населення над мінімальними показника у 2018 році складало 1,7 разів.

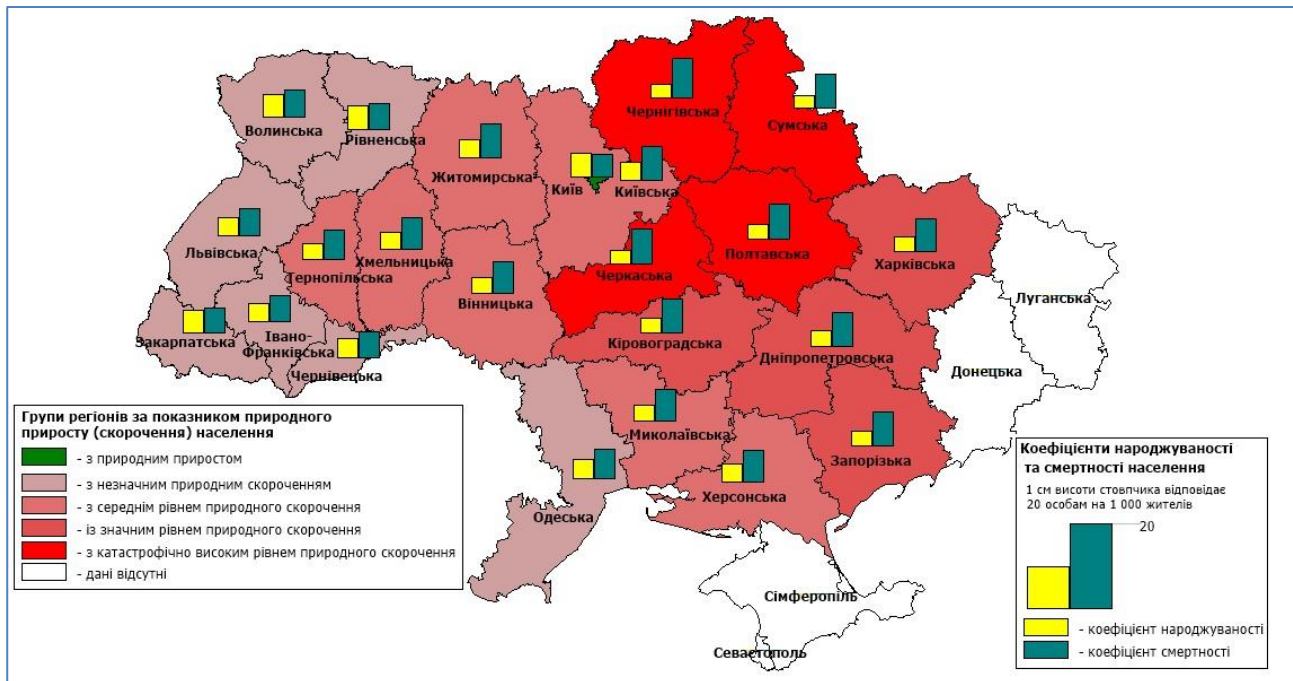
Відповідно до вище сказаного, а саме, низьких показників народжуваності та високих показників смертності населення в Україні характерна депопуляція населення. У 2018 році показник природного приросту населення України складав -6,1 особи на 1000 жителів. Катастрофічний рівень природного скорочення населення в Чернігівській, Сумській, Полтавській, Черкаській областях. Лише в м. Києві характерно природний приріст населення (0,8 осіб на 1000 жителів). Аналізуючи регіональні особливості коефіцієнта природного приросту населення, виділено наступні групи регіонів (рис. 1):

- 1) Регіони з природним приростом населення: м. Київ;
- 2) Регіони з незначним природним скороченням населення: Рівненська, Закарпатська, Волинська, Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська, Одеська області;
- 3) Регіони з середнім рівнем природного скорочення населення: Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Миколаївська, Вінницька, Київська, Житомирська області;
- 4) Регіони із значним рівнем природного скорочення населення: Дніпропетровська, Харківська, Кіровоградська, Запорізька області;

5) Регіони з катастрофічно високим рівнем природного скорочення населення: Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська області (рис. 1).

За період з 2001-2018 роки негативні тенденції щодо природного скорочення склалися на території

Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської та Тернопільської областей. Тоді, як на території м. Києва, Одеської та Київської областей спостерігається позитивна тенденції показника природного приросту/скорочення населення.

Рис. 1. Природний приріст/скорочення населення в регіонах України у 2018 році
(побудовано авторами за даними [10, 13])

Середній вік населення у 2018 році був на рівні 41,6 років. Він відрізнявся для жіночого та чоловічого населення. Так для жінок середній вік на рівні 44 років, тоді як для чоловіків – 38,7 років. В залежності від типу поселень середній вік був на рівні 41,7 – для міст та 41,1 – сільських поселеннях. Найменший середній вік населення був у Закарпатській, Рівненській, Волинській областях, а найбільший – Луганській, Донецькій, Чернігівській, Сумській областях. В залежності від типу поселень чи гендерної приналежності територіальні особливості показника середнього віку населення мало відрізнялися від загальних територіальних особливостей показника середнього віку населення [10].

Очікувана тривалість життя при народженні в Україні у 2018 році становила 71,8 років. Даний показник різнився для чоловічого та жіночого населення. Так, для чоловіків він був на рівні 66,7 років, а для жінок – 76,7 років. За показником очікуваної тривалості життя населення при народженні у 2018 році регіони України можна згрупувати наступним чином:

- регіони України з низькими показниками очікуваної тривалості життя населення (менше 70,99 років): Житомирська, Київська, Дніпропетровська, Херсонська, Чернігівська, Кіровоградська, Одеська, Закарпатська області;

- регіони з середніми в Україні показниками очікуваної тривалості життя населення (71,0 – 71,99 років): Миколаївська, Запорізька, Харківська, Во-

линська, Полтавська, Черкаська, Рівненська області;

- регіони України з високими показниками очікуваної тривалості життя населення (72,0 – 72,99 років): Сумська, Хмельницька, Вінницька області;

- регіони з найвищими показниками очікуваної тривалості життя населення (понад 73,0 років): Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Чернівецька області та м. Київ.

Аналізуючи вікову структуру населення спостерігаємо поширення процесу старіння нації. Так, за шкалою розробленою ООН, молодим вважається населення країни, де частка осіб віком 65 років і старше складає 4%, 4-7% – населення на порозі старості, 7% та більше – старе населення. У 2018 році в Україні частка осіб віком старше 65 років складала 16,8%, відповідно до демографічної шкали ООН Україна відноситься до демографічно старих країн [9]. За шкалою демографічного старіння Ж. Боже-Гарньє – Е. Россета менше 8% складає населення вікової групи 60 років і старше – молоде населення, 8-10% – біля порогу старості, 10-12% – власне поріг старості, 12% і вище – демографічна старість, яка поділяється наступним чином; 12-14% – початковий рівень демографічної старості, 14-16% – середній рівень старості, 16-18% – високий рівень старості, понад 18% – дуже високий рівень демографічної старості. Частка осіб віком 60 років і старше у 2018 році в Україні складала 23,4%. Відповідно за шкалою демографічного старіння Ж. Боже-Гарньє – Е. Россета Україна знаходиться на рівні значної демографічної

старості [8, 40].

У період з 1991-2018 роки у віковій структурі населення відбувалися зміни. У 1991 році в 13 регіонах країни частка дітей та підлітків переважала над часткою пенсіонерів (м. Київ, Закарпатська, Рівненська, Івано-Франківська, Львівська, Волинська, Чернівецька, Миколаївська, Херсонська, Одеська, Запорізька, Дніпропетровська області та АР Крим), тоді як у 2018 році дана ситуація була характерна для 12 регіонів, а саме, для м. Києва, Закарпатської, Рівненської, Волинської, Чернівецької, Івано-Франківської, Львівської, Київської, Одеської, Тернопільської, Житомирської, Херсонської областей. У Луганській та Донецькій областях частка дітей та підлітків удвічі менша за частку пенсіонерів. Значне переважання частки пенсіонерів над підлітками характерне також для Чернігівської, Сумської, Черкаської, Полтавської, Харківської, Кіровоградської, Запорізької областей. Найбільша частка дітей та

підлітків характерна для Рівненської, Закарпатської, Волинська, Чернівецька, Івано-Франківської, Київської та Одеської областей. В зазначених регіонах в майбутньому формується потенціал робочої сили. А найнижча частка дітей та підлітків спостерігалася в Луганській, Донецькій, Сумській, Чернігівській, Харківській областях. Відповідно зворотна ситуація у географічному розподілі характерна для частки пенсіонерів, а саме найбільша частка характерна для регіонів, де найменша частка дітей та підлітків, і навпаки. Що стосується осіб працездатного віку, які є основою трудового потенціалу регіону, то найвища частка їх у віковій структурі населення у 2018 році характерна для Харківської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Сумської, Чернівецької, Закарпатської областей та м. Києва, а найнижча – для Кіровоградської, Вінницької, Чернігівської, Житомирської областей (рис. 2) [10].

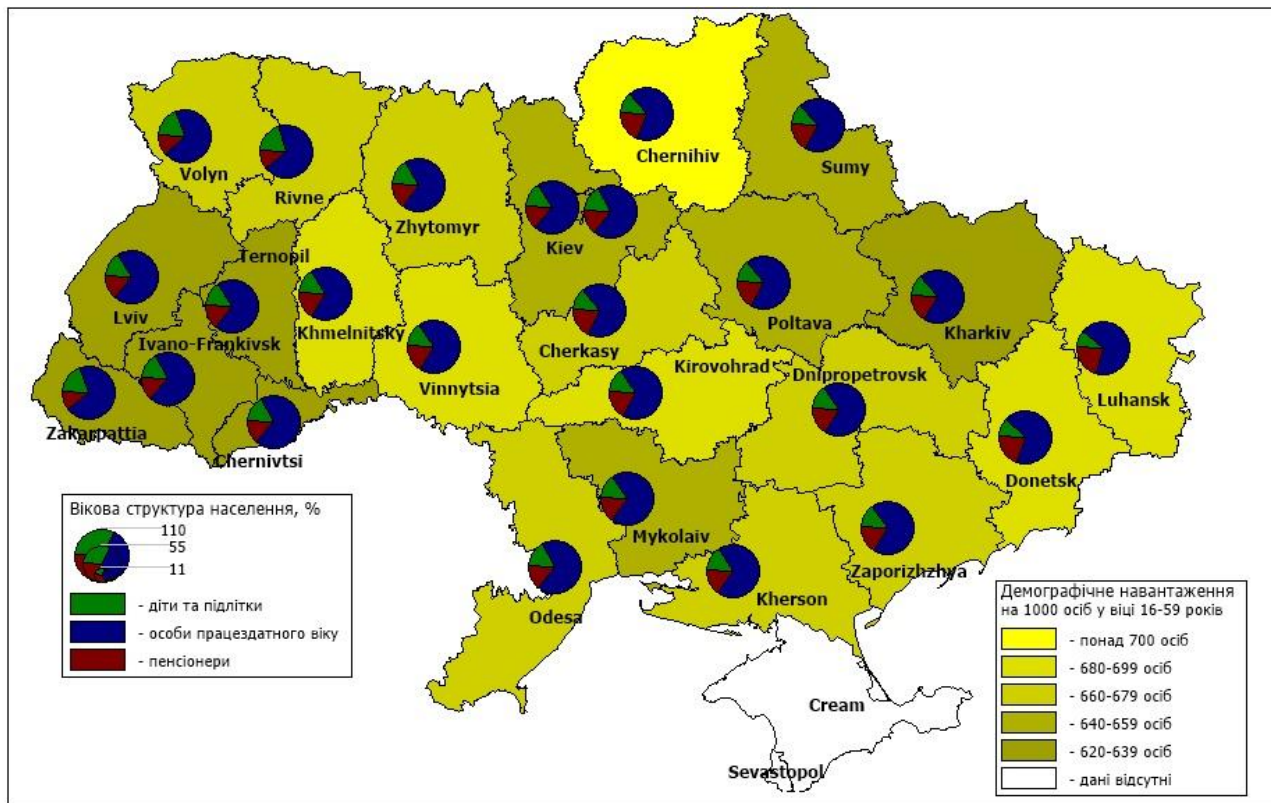

Рис. 2. Вікова структура населення України у 2018 році (побудовано авторами за даними [10])

У 2018 році демографічне навантаження було на рівні 660 осіб на 1000 осіб у працездатному віці. Найгірша ситуація склалася на території Чернігівської, Донецької, Кіровоградської, Луганської та Хмельницької областей. причому, частка дітей та підлітків вдвічі вища за частку пенсіонерів в даних регіонах., і відповідно основне навантаження на працездатне населення здійснюють саме пенсіонери. Тоді як у межах Рівненської, Волинської та Закарпатської областей значне навантаження на осіб працездатного віку здійснюють діти та підлітки. Сприятлива ситуація з демографічним навантаженням склалася на території Харківської, Івано-

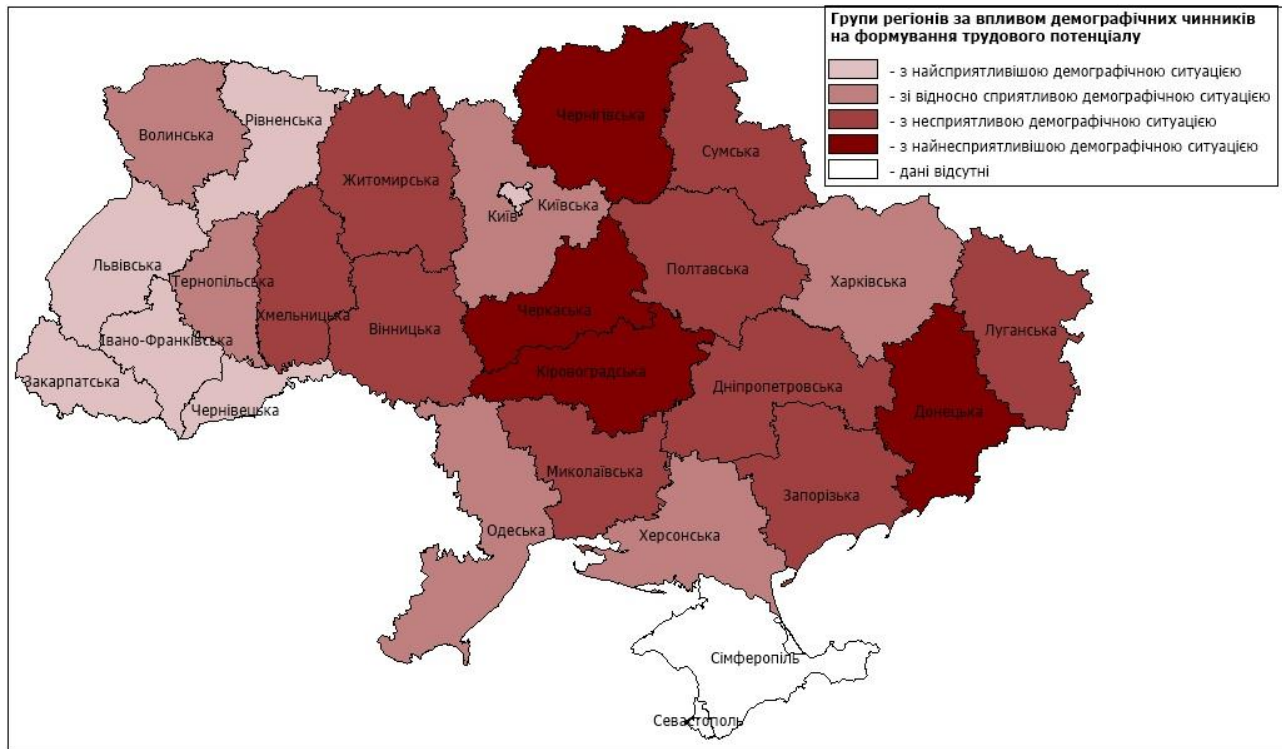
Франківської, Чернівецької, Львівської, Закарпатської, Тернопільської областей та м. Києва. Регіональні особливості демографічного навантаження відображені на рис. 2.

Одним із основних чинників, які впливають на трудовресурсний потенціал території є особливості міграційних процесів населення. В межах України склалася наступні особливості міграційних процесів. Так, за період з 2001-2018 роки показник міграційного скорочення в Україні переріс в міграційний приріст. За досліджуваний період для міграційних потоків в Україні характерні наступні тенденції динаміки: 2001-2005 роки зменшення числа мігра-

то за оцінками експертів станом на 2018 рік кількість українських трудових мігрантів складала понад 4 млн. осіб (16% працездатного населення). Третину з яких складають так звані «маятникові» мігранти, по 20% припадає на довгострокові та короткострокові міграції. Частка нелегальних мігрантів складає 10%. У структурі мігрантів також виділяються мігранти, які повернулися – майже 15%, решта – мігранти, які покинули країну всією сім'єю. Що стосується географії українських міграційних потоків після 2014 року змінюється вектор з Росії на Польщу. За період з 2014-2018 роки офіційна міграція українців до Польщі зростає втричі.

Регіони України згруповано щодо впливу на формування трудового потенціалу демографічних чинників за допомогою методу ранжування. Відповідно при групуванні враховані наступні демографічні показники: коефіцієнт природного приросту/скорочення населення, частка дітей та підлітків, частка населення працездатного віку, частка пенсіонерів, середній вік населення, очікувана тривалість життя населення при народжуваності, демографічне навантаження на працездатне населення, коефіцієнт міграційного приросту/скорочення населення (рис. 4).

Рис. 4. Групи регіонів України за впливом демографічних чинників на формування трудового потенціалу (побудовано авторами за даними [10, 13])

1. Регіони з найсприятливішою демографічною ситуацією щодо її впливу на формування трудового потенціалу території: м. Київ, Закарпатська, Львівська, Рівненська, Чернівецька області;

2. Регіони зі відносно сприятливою демографічною ситуацією щодо її впливу на формування трудового потенціалу території: Волинська, Київська, Одеська, Тернопільська, Харківська, Херсонська області;

3. Регіони з несприятливою демографічною ситуацією щодо її впливу на формування трудового потенціалу території: Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Хмельницька області;

4. Регіони з найнесприятливішою демографічною ситуацією щодо її впливу на формування трудового потенціалу території: Донецька, Кіровоградська, Черкаська та Чернігівська області.

Отже, низькі показники народжуваності, високі показники смертності, природного скорочення насе-

лення, поширення процесу старіння нації та міграції населення з країни негативно позначиться на кількісній та якісній складовій трудового потенціалу країни. Відповідно регіони з несприятливою демографічною ситуацією є найбільш вразливими та відповідно перші потрапляють до категорії трудодефіцитних.

Разом з тим, окрім демографічної складової як кількісного фактору, на величину трудового потенціалу регіону впливають якісні фактори, а також стан економічного розвитку території. Оскільки враховуючи частку осіб працездатного віку, рівень зайнятості населення, безробіття, рівень економічної активності населення, регіонами з найвищим трудовим потенціалом є Харківська, Сумська, Миколаївська, Київська, Дніпропетровська, Львівська області, а от найнижчий рівень трудового потенціалу характерний для Волинської, Донецької, Кіровоградської, Тернопільської, Закарпатської, Полтавської, Хмельницької, Вінницької областей. Як бачимо, для ряду

західних регіонів України при відносно сприятливій демографічній ситуації високих, існують ряд проблем формування трудового потенціалу регіону, а в більшості випадків в даних регіонах відбувається процес еміграції робочої сили до країн Європи. Оскільки на концентрацію робочої сили впливає економічний розвиток регіону, рівень заробітної плати та попит та пропозиція на ринку праці. Саме міжрегіональні центри є потужними притягачами робочої сили в Україні.

Україні необхідним стає реагування та впровадження відповідних заходів, спрямованих якщо не на підвищення кількісних параметрів трудового потенціалу, то хоча б на збереження існуючого стану. До основних важелів регулювання трудового потенціалу можна віднести: збільшення доходів та рівня життя; збільшення тривалості життя; збільшення народжуваності; повернення співвітчизників, які працюють за кордоном тощо.

Висновки. Скорочення чисельності населення, високий рівень смертності й низький – народжуваності, негативне сальдо міграції свідчить, що демографічна ситуація потребує значної уваги з боку держави. Несприятлива демографічна ситуація негативно позначається на трудовому потенціалі країни як на сучасному етапі розвитку країни та в майбутньому. На території Донецької, Кіровоградської, Черкаської та Чернігівської областей склалася несприятлива демографічна ситуація, яка негативно позначиться на формуванні кількісних показників трудового потенціалу. Відповідно для столиці та ряду західних регіонів країни сформувалася відносно сприятлива демографічна ситуація та її позитивний вплив на кількісні показники трудового потенціалу. Разом з тим, варто враховувати і якісні показники розвитку трудового потенціалу, які мають сприятливі передумови на території центрів регіонального розвитку.

Список використаних джерел:

1. Балабанов Г. Сучасна Україна крізь призму транскордонних потоків населення / Г. Балабанов // Економічна та соціальна географія. – К, 2015. – Вип. 17. – С. 10-17.
2. Лібанова Е.М. Демографічний колапс // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2004. - №34. – С. 2-4.
3. Лібанова Е.М. Прогноз демографічного розвитку України на період до 2050 року / Е.М. Лібанова // Світогляд. – 2008. - №3. – С. 48-51.
4. Лібанова Е.М. Українське суспільство: міграційний вимір: нац. Доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. – К., 2018. – 396 с.
5. Лібанова Е.М., Пирожков С.І., Власенко Н.С. та ін. Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки. Монографія / Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. – К., 2003. – 230 с.
6. Лібанова Е.М., Позняк В.О. Населення України. Трудова еміграція. Монографія / Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. – К., 2010. – 233 с.
7. Мезенцев К.В., Підгрушний Г.П., Мезенцева Н.І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: Монографія. – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2014. – 132 с.
8. Мезенцева Н.І., Батиченко С.П., Мезенцев К.В. Захворюваність та здоров'я населення в Україні: суспільно-географічний вимір: Монографія. – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2018. – 136 с.
9. Муромцева Ю.І. Демографія : Навчальний посібник / Ю.І. Муромцева. – К.: Кондор, 2008. – 300 с.
10. Статистичний збірник «Природний рух населення» за 2018 рік. – К., Державна служба статистики України, 2019. – 108 с.
11. Статистичний щорічник «Населення України» за 2017 рік. – Київ, Державна служба статистики України, 2018. – 138с.
12. Статистичний щорічник України за 2001 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2002. – 559 с.
13. Статистичний щорічник України за 2018 рік / За ред. І.Є. Вернера. – К.: ДП «Держаналітінформ», 2019. – 482 с.
14. Цвігун І.А. Демографічна безпека України та напрями її регулювання: монографія / І.А. Цвігун. — Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2013. – 400 с.
15. Яковенко Т.В. Особливості сучасної демографічної кризи в Україні // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – 2014. - № 1122. – С. 77-83.

References:

1. Balabanov, H. (2015). Modern Ukraine through cross-border population flows. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya*, 71, 10-17 [in Ukrainian, abstr. in English].
2. Libanova, E.M. (2003). *Demografichna kryza v Ukraini: yiyi prychnyny ta naslidky [The demographic crisis in Ukraine: its causes and consequences]*. Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, Kiev, 230 [in Ukrainian].
3. Libanova, E.M. (2004). Demografichni kolaps [Demographic collapse]. *Krayeznavstvo. Geografiya. Turyzm – Local History. Geography. Tourism*, 34, 2-4 [in Ukrainian].
4. Libanova, E.M. (2008). Prohnoz demografichnoho rozvytku Ukrainy na period do 2050 roku [Forecast of demographic development of Ukraine for the period up to 2050]. *Svitohlyad – Outlook*, 3, 48-51 [in Ukrainian].
5. Libanova, E.M. (2018). *Ukrainske suspilstvo: mihratsiyniy vymir [Ukrainian society: migration dimension]*. Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, Kiev, 396 [in Ukrainian].

6. Libanova, E.M., & Pozniak, V.O. (2010). *Naselelnyya Ukrainy. Trudova emigratsiya v Ukraini [The population of Ukraine. Labor emigration in Ukraine]*. In-t demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, Kiev, 233 [in Ukrainian].
7. Mezentsev, K.V., Pidhrushnyi, H.P., & Mezentseva, N.I. (2014). *Regionalnyi rozvytok v Ukraini: suspilno-prostorova nerivnist i polyaryzatsiya [Regional development in Ukraine: socio-spatial inequality and polarization]*. K.: DP Print servis, 132 [in Ukrainian].
8. Mezentseva, N.I., Batychenko, S.P., & Mezentsev, K.V. (2018). *Zakhvoryuvanist i zdorovya naselelnyya v Ukraini: suspilno-geografichniy vymir [Population morbidity and health in Ukraine: a socio-geographical dimension]*. K.: DP Print servis, 136 [in Ukrainian].
9. Muromtseva Yu.I. (2006). *Demohrafiya [Demography]*. K.: Condor, 300 [in Ukrainian].
10. State Statistics Service of Ukraine (2019), *Statistic Yearbook Natural population movement*, SSSU, Kiev [in Ukrainian].
11. State Statistics Service of Ukraine (2018), *Statistic Yearbook Population of Ukraine*, SSSU, Kiev [in Ukrainian].
12. State Statistics Service of Ukraine (2001), *Statistic Yearbook of Ukraine*, SSSU, Kiev [in Ukrainian].
13. State Statistics Service of Ukraine (2018), *Statistic Yearbook of Ukraine*, SSSU, Kiev [in Ukrainian].
14. Tsvihun, I.A. (2013). *Demografichna bezpeka Ukrainy ta napryamy yii rehulyuvannya [Demographic security of Ukraine and directions of its regulation]*. Kamyanets-Podilskyi: Vydavets PP Zvoleiko D.H., 400 [in Ukrainian].
15. Iakovenko, T.V. (2014). *Osoblyvosti suchasnoi demografichnoi kryzy v Ukraini [Features of the current demographic crisis in Ukraine]*. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya Sociologichni doslidzhennyya suchasnoho suspilstva: metodologiya, teoriya, metody – Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Sociological studies of contemporary society: methodology, theory, methods"*, 1122, 77-83 [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 08.11.2019 р.

About the authors:

Lyudmila Melnik – PhD (Geography), Lecturer of the Department of Geoinformation Systems and Technologies, Taras Shevchenko National University of Kyiv, M. Lomonosov, str., 81, Kyiv, 03680, Ukraine, lysil@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2932-3773>.

Svitlana Batychenko – PhD (Geography), Research Fellow, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Volodymyrska str., 60, Kyiv, 01033, Ukraine, batechenko_sveta@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-5400-9076>.

Об авторах:

Людмила Мельник – кандидат географических наук, преподаватель кафедры геоинформационных систем и технологий, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина, lysil@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2932-3773>.

Светлана Батыченко – кандидат географических наук, младший научный сотрудник по теме № 19БФ042-01М, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина, batechenko_sveta@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-5400-9076>.